

קלטת מס' 45

מראיינת: חנייה שמיר

מפענחת: יעל בקנשטיין

משפחת אנקר

תולדות המשפחה

17.10.88

ח.-: היום יום שני, ו' בחשוון תשמ"ט, 17 באוקטובר 1988. אנו נמצאים בביתם של יוסף ובתיה אנקר. יוסף הוא בנם של משפחת אנקר, מראשוני רעננה. איתנו נמצאים גם: בלהה, הבת, ועזרא, הבן. חסרה: חנה, הגרה בירושלים, ואותה ננסה לראיין בדרך הכתב. אתחיל בכמה שאלות לגבי כל אחד מההורים שלכם. נמצא איתנו גם יוסף כפרי, שגם הוא בן אותה עיר (וורשה) ובן אותה משפחה, וגם הוא יוסיף ויספר לנו על משפחת אנקר. בקיצור, כל מי שירצה לספר משהו על משפחת אנקר, שיסמן לי, ויספר.

מה שם אבא, מקום הולדתו, ואם אפשר: שנת לידתו?

י.א.-: שם אבא היה: שמואל אנקר. הוא נולד בשנת 1891, בורשה שבפולין.

ח.-: ומה היה שם אמא, מקום הולדתה, ושנת לידתה?

י.א.-: שם אמא היה: אהובה שבילקוב. היא נולדה בשנת 1898, בורשה שבפולין.

ח.-: מתי נישאו ההורים?

י.א.-: הם נישאו בדצמבר 1914, בחנוכה תרע"ה, בוורשה.

ח.-: אני מניחה, שעצם עלייתם של ההורים ארצה, באה כתוצאה מהחינוך שקיבלו בילדותם בבית

הוריהם. לבטח, שם הם חינוכו אותם לציונות, והורו להם לעלות ארצה. איזה בית היה בית-הורי

אביכם, שמואל אנקר?

י.כ.-: הבית היה דתי, מסורתי, ובמשך הזמן נעשה גם בית ציוני.

ח.-: ובדרך זו התחנכו הילדים?

י.כ.-: כן, ההורים חינוכו את ילדיהם מקטנותם לציונות ולעלייה לארץ ישראל. ועובדה, שהם (ההורים:

שמואל ואהובה אנקר), אכן, עלו ארצה עם ילדיהם בשנת 1924, כשחנה, בלהה ויוסף היו עדיין די

קטנים, ועזרא עוד לא נולד.

ח.-: מה היה הגורם העיקרי, שדחף את הזוג הצעיר לעלות ארצה?

בל.-: את ההורים שלנו (שמואל ואהובה אנקר)?

ח.-: כן.

בל.-: אבי מאוד סבל מענייני עסקים עם הגויים. הוא לא היה יכול לסבול זאת. והילדים הגויים רצו יותר לחיות בחברה יהודית. ואז התחילה העלייה ארצה. אז ב-1924 הם עלו ארצה. וכשהגיעו ארצה, בזמנו, הם באו כקפיטליסטים, אפילו.

ח.-: מי בא ארצה?

י.כ.-: ההורים: שמואל ואהובה אנקר, והילדים: חנה, בלהה, ויוסף שהיה בן חצי שנה.

ח.-: ומה באשר לבן הרביעי?

י.כ.-: עזרא, הבן הרביעי, נולד כבר כאן, ברעננה.

ח.-: עכשיו, מדוע הם הגיעו, דווקא, לרעננה?

י.כ.-: הם הגיעו לרעננה, מסיבה פשוטה: לשמואל אנקר היה חבר ממגדיאל, פסמניק (כלומר, שם משפחתו היה: פסמניק), אשר במקום לקנות חלקה בת"א, ברח' אליעזר בן-יהודה או בדיזנגוף, הוא קנה 50 דונם אדמה ברעננה.

ח.-: איך אותו פסמניק, החבר של האב ממגדיאל, קנה את האדמה ברעננה?

בל.-: ע"י אחוזה א'.

ע.-: לפי מה שאני זוכר, עפ"י הסיפורים, הציעו לו (לאותו פסמניק), קודם, לקנות אדמה על שפת הים בת"א, בכל רח' אלנבי, באיזור ההוא. היה לו כסף (לאותו פסמניק).

ח.-: לא לאבא, לפסמניק היה כסף.

בל.-: לאבא לא היה כסף. העיקר, אבא אמר (לפסמניק), ששם (על שפת הים בת"א), בחול לבן כזה, אי-אפשר לגדל פרות, ושם גם לא יגדל עשב ולא יגדלו עצים. אז הוא חקר, איפה יש אדמה, שאפשר לגדל בה משהו. ואז המליצו לו על רעננה.

ח.-: מכאן אני למדה, שכשהוא בא מוורשה, כשעלה ארצה, אז כבר, מלכתחילה, היתה לו כוונה לעסוק בחקלאות. מנין זה נבע? הרי, הוא בא ממקום עירוני – וורשה – אל מושבה חקלאית קטנה.

י.כ.-: הוא עסק בחקלאות עוד בצעירותו, בטרם עלה ארצה. עוד בהיותם בפולין הם היו קונים את כל הפרי אצל הנוצרים, והיו משווקים אותו. ואולי זה היה אחד הגורמים, שהביאו אותו לרצות לעסוק בחקלאות.

בל.-: מבחינה חברתית, אבא רצה מאוד להיות בישראל. שאיפתו היתה: לעזוב את הגויים ולעלות ארצה. י.כ.-: ואז, האנטישמיות גברה.

ח.-: ואז, הוא בחר בחקלאות. ובהגיעם ארצה, הם באו לת"א, ישבו ביפו או בת"א החדשה, וחיפשו את מקום לקנות בו אדמה. ואז הומלצה רעננה, למרות, שת"א היתה יותר זולה, אולי. העיקר: בת"א היה איזושהו משרד, בו אפשר היה לקנות אדמה באחוזה או בירושלים. זה היה משרד גולדברג בת"א, אם אינני טועה. ואז, הם קנו "יוניט" – יחידה – של חמישים דונם (ברעננה). איפה?

ע.-: ברח' רבוצקי פינת אחוזה, איפה שאהרון יוליאן היה אח"כ.

י.כ.-: בין רוטשילד להירשהורן.

ח.-: כשאנחנו נכנסים לרח' רבוצקי, זה מצד ימין או מצד שמאל?

ע.-: מצד שמאל.

ח.-: כל צד שמאל מרח' אחוזה עד סוף רח' רבוצקי זה היה חמישים הדונם שלהם?

ע.-: כן.

ח.-: ואח"כ?

י.א.-: אח"כ, הקימו שם (ברח' רבוצקי) בית ורפת במקום. ועד שנת 1929, נדמה לי, הם ניסו גם לגדל טבק, וגם לגדל פרות (ברפת שבנו). אך זה לא הלך להם. אז, הם התייעצו עם אנשי הועד בנושא. העיקר, אנשי הועד המליצו להם להקים מאפייה ברעננה. עד אז היו מביאים לחם לרעננה מכפ ר מל"ל. ואז, הם מצאו שותף מהרצליה, מכרו את ה-50 דונם אדמה ברח' רבוצקי, וקנו 25 דונם ברח' אחוזה, מול רח' בר-אילן, בצד שמאל.

ע.-: כן, זה היה מול פוזין. עוד לא היה אז רח' בר-אילן, היה רק פוזין. העיקר, שם הם (שמואל ואהובה אנקר) הקימו את המאפייה ונטעו פרדס.

ח.-: ובנו צריף?

ע.-: לא, היה להם בית, שהיה בין המפוארים דאז.

ח.-: יש לציין, שמשפחת אנקר, בהגיעה לרעננה, קנתה את האדמה במקום שהיא קנתה (ברח' רבוצקי פינת אחוזה), כי כל רעננה התכנסה בצד ההוא של המושבה, וטבעי ביותר היה, שכשבן-אדם היה בא לקנות אדמה חדשה, הוא היה בוחר אדמה על יד השכונה הקיימת. שם היה המרכז. כעבור כמה שנים, כשהוריהם (שמואל ואהובה אנקר) מכרו את האדמה ברח' רבוצקי, המרכז עבר לצד מערב, יותר קרוב לבית-העם, שנבנה ב-1927. ואז, בשנת 1928, הם קנו את האדמה ברח' אחוזה, מול רח' בר-אילן, ובנו שם את ביתם, שבחלק האחורי שלו היתה מרפסת-עץ. נחזור לתקופת 1925, ואבקשם לספר – כל אחד עפ"י זכרונו – איך חיה משפחת אנקר? ממה התפרנסה? איך גדלו הילדים? איפה נולד עזרא, שבינתיים נולד? וכל מה שזכור לכל אחד מכם. נתחיל כך בלה.

בל.-: טוב, אז אבא התחיל עם פרות. הוא הביא את החלב, כמו שאמרתי לך קודם, עם עגלה וסוסים. זה היה מאוד קשה, כי בחורף נסעו הרבה בלילה, ועקב כך, אבא היה מתקרר והיה הרבה חולה; ובקיץ, עד שהם הגיעו לת"א, זה היה כבר גבינה. ובגלל כל המצב הקשה הזה חשבו ההורים לחזור בחזרה לפולנייה. בינתיים, באו מהועד המקומי, שהיה אז, ואמרו: "אדון אנקר, אנחנו נעזור לך ולמשפחתך להסתדר!" ואז הציעו לנו את המאפייה. איך שהם (אנשי הועד) הציעו לנו זאת, אז מכרנו את ה-50 דונם אדמה, שהיתה לנו, וקיבלנו 25 דונם אדמה בתמורה. ואז, אבא (שמואל אנקר) אמר: "אני לא הייתי אופה אף פעם. אני אפילו לא יודע, איך מחזיקים לחם, ומה יש לעשות. אז אנשי הועד המקומי אמרו: "יבואו לעזור לך!" וכך אנחנו נכנסנו למאפייה, ונשארנו בה.

ח.-: מישהו מכם זוכר את שם השותף ההרצלייני?

בל.-: כן, אדמסקי.

ח.-: מה אתם זוכרים על עבודתה של אמא? במה היא עסקה בשנים אלו?

בל.-: לאמא, קודם כל, היה קשה להסתגל לכל דבר, משום שבחו"ל היא היתה רגילה לכך, שעובדת גויה מנקה ומבשלת. ואילו פה, היא היתה צריכה להתאים את עצמה לכל דבר. התנאים היו לה מאוד קשים. כקוריוז: המרק הראשון שבישלה. היא לא ידעה לעשות מרק עם אורז, אז בפעם הראשונה

שבישלה מרק, היא שמה את האורז עם המרק, והכל נהייה טשונט. בצורה כזאת היא היתה צריכה להתחיל לאט, לאט להתרגל לחיים.

ח.-: חיה מולמן עזרה לה.

בל.-: אנחנו היינו אז שלושה ילדים : שתי בנות ובן. אח"כ, בשנת 1926 נולד עזרא, הבן הרביעי. הוא נולד, באמת, ברעננה. המיילדת היתה גברת קיסילר. והוא (עזרא), בילדותו, היה שוכב על אדמת חול. ההובי (התחביב) שלו היה לשכב בזיפזיף.

י.א.-: עד כמה שאני זוכר, אז בבית לא היתה ריצפה מאבן.

ח.-: איך היה הבית שלכם?

י.א.-: עד כמה שאני זוכר, אז בבית לא היתה ריצפה מאבן.

ח.-: איך היה הבית שלכם?

י.א.-: אני זוכר בית בן שני חודשים, בסה"כ, עם חלון אחד או שניים בכח חדר, בלי תריסים ובלי ריצפה. הרבה אני לא זוכר, כי הייתי אז זאטוט, ממש, בן 3, 4, או 5 – משהו כזה. בקיצור, היה אז די קר. את הקור אני זוכר יותר מאשר את החום.

ח.-: עכשיו, מה באשר לרהיטים? היו לכם אז רהיטים בבית?

בל.-: היו מעט מאוד (רהיטים), אבל הם היו מאוד מסודרים בבית. וכל אלו שבאו אז מחו"ל, כלומר, כל העולים החדשים מאמריקה או מרוסיה, היו מתארחים אז אצלנו. אמא היתה המארחת, והיא מצאה מקום לכל אחד. אנחנו- ארבעת הילדים – ישנו כך: חנה ואני ישנו במיטה אחת, והבנים – יוסף ועזרא – ישנו ביחד בחדר קטן. זה היה חדר שלישי קטן. להורים היה חדר שינה וסלון. אני ישנתי תקופה ארוכה עם ההורים בחדר. דרך אגב, אחד האורחים שהיו אצלנו היה: בונים, מראשוני האמריקאים במושבה.

ח.-: בונים?

בל.-: כן, הוא, ממש, היה אורח שלנו, כי לא היה לו בית, ולא היתה לו משפחה שתארח אותו. אז הרבה עולים, כשהגיעו ארצה לרעננה, היו האורחים שלנו; רובם היו עולים מאמריקה, אך היו בין האורחים גם עולים מפולניה וממזרח אירופה.

ע.-: בחצר היתה רפת והיו בה כמה פרות.

בל.-: מזה בקושי חיו.

ח.-: עזרא מספר, שהמיטה שלו היתה מין "בוקסה" (ארגז פרי), בו הוא גדל. זאת היתה המיטה שלו, והוא גדל בה לא רע.

ע.-: כולם מספרים את זה.

בת.-: טוב, שלא ייצאו אותך עם הפרי.

ח.-: עכשיו, נעבור למאפייה. ספרו על הצעדים הראשונים של אפיית הלחם וחלוקתו. איך הדבר נעשה? מה אתם זוכרים?

בל.-: זה היה יותר מאוחר. עזרא עוד לא היה. הוא (עזרא) טרם נולד.

ע.-: אבל אני יכול קצת לספר. אני זוכר את זה.

- ח.-: התחל, עזרא!
- ע.-: חשמל לא היה אז. חימום התנור נעשה ע"י קיטור. אז איך חיממנו את התנור? ע"י פרימוס, שהיה מתחת למיכל מים. לדוד היתה זרוע מצינור, ובסוף, בקצה הזרוע, היה גם ראש. מצד שני, היה דוד סולר, אשר תלה בגובה מסוים, ובתוכו היה צינור, שטיפטף לתוך אותו ראש. עכשיו, ברגע שהמים רתחו, נוצר לחץ של קיטור, ואז זה זרק את האש לתוך התנור. באותו זמן, פתחנו גם את הסולר, הדלקנו את הראש הזה, והקיטור זרק את האש לתוך התנור. ע"י זה, פשוט, מאוד התחמם השמוטי, שהיה בתוך התנור.
- ח.-: לבני שמוט?
- ע.-: כן, לבני שמוט. הם התחממו, וזה לקח די הרבה זמן, עד שחיממנו תנור כזה. אח"כ, כשהתנור היה כבר חם, כיבו את התנור וזרקו את הלחם פנימה, לתוך התנור.
- ח.-: כמה לחמים אפיתם?
- י.כ.-: התחלנו, בערך, עם 200/300 לחמים ביום.
- ח.-: מי היו הקונים, מלבד תושבי רעננה?
- י.כ.-: קודם כל, הקונים הראשונים היו מרעננה. אח"כ, באו גם קונים מגבעת-ח"ן. כך זה היה עד שנת 1935. ואז, ב-1935, כשקמה רמות-השבים, אז התפשטנו עד רמות-השבים.
- ע.-: אבל השלב בראשון היה, בכלל, שחלוקת הלחם היתה נעשית מבית ל בית עם חמור. זה היה כך: הלחם היה מגיע על חמור, כששני הארגזים של הלחם היו מונחים על החמור משני הצדדים, והיו נוסעים מבית לבית.
- ח.-: מי היו נוסעים?
- ע.-: אבא היה מחלק את הלחם: חצי לחם, לחם שלם – לפי דרישת הקונים. ובמקרה שלא היה אף אחד בבית, אז אבא היה משאיר לב ני-הבית את הלחם על החלון, וחוזר הביתה. כך זה התנהל, אינני יודע כמה שנים. אח"כ, היתה כרכרה פתוחה עם שני סלים עליה, שהיינו מכסים אותה עם הסלים הללו. אני, פשוט, אהבתי לנסוע ולהסתובב במושבה עם הסוס והכרכרה, כשעוברים מבית לבית.
- בל.-: היו רושמים, מי קיבל מה, כי הרבה פעמים לא היה בידיהם כסף, כדי לשלם.
- י.א.-: התשלום היה שנתי, חצי שנתי, או חודשי.
- ע.-: ויש, אפילו, אנשים, שעד היום לא שילמו.
- י.א.-: מצבם היה קשה, אז הם היו קונים לחם עד שבוע התשלום של הפרי – כל איזה חצי שנה.
- בל.-: אבא תמיד אמר: "אני לא אשאיר אדם בלי לחם!" ועד היום הזה, אפילו, ישנם אנשים די אמידים, שעדיין לא שילמו על קניית הלחם אז. אבל אבא נתן לחם לכל אחד, שהיה צריך.
- בת.-: הייתי רוצה לספר, שהיתה לנו, פעם, שכנה, גברת פרקל סימה, וכשהיינו כבר שכנות כאן, היא סיפרה, שהיא לעולם לא תשכח, שהיא נשארה עם שני ילדים קטנים, ללא שום אפשרות קיום; והלחם היה תמיד על החלון. ואף פעם אנקר (שמואל אנקר) לא היה מוכן לקבל כסף.
- ע.-: היה סיפור נוסף: אנשים, שידעו, שהם יכולים לשלם, השאירו פתק: "נא לא להשאיר לחם!" אבל אבא ידע, שהם צריכים את הלחם, ואין להם כסף לשלם, אז הוא תמיד השאיר להם לחם. לאותם

אנשים היו טענות: "אדון אנקר, מדוע השארת לחם?" אז הוא ענה (שמואל אנקר): "אני יודע, שאתם צריכים את הלחם!"

י.כ.-: כולל משפחת ירדני.

ע.-: עכשיו, לגבי ירדני, יש סיפור, שירדני בעצמו סיפר לי: כשאבא היה פותח את העגלה, ונכנס לחלק את הלחם, הוא (ירדני) היה, בינתיים, מוציא לחמים מהעגלה, כשאבא לא ראה, והיה מחלק, גם כן, לאנשים זקוקים. הוא היה טוב על חשבון אבא. ואבא ידע מזה, אך הוא עשה את עצמו, כאילו, אינו יודע מכך, והעלים עין מכך, ככדי שלחם יהיה לחם, ולא יישאר אף אחד ללא לחם.

י.כ.-: ירדני היה לוקח (מהעגלה של מר אנקר), ונותן לאחרים.

בל.-: אבל הוא לקח משהו במקום זה. יכול להיות, שהוא חילק את הלחם, ובינתיים לקח משהו אחר.

ח.-: מתי הפכה המאפייה למשהו יותר מסחרי, והפסקתם לחלק את הלחם מבית לבית? מתי זה קרה?

י.א.-: אח"כ, התחילו לתת את הלחם גם לחנויות. כשהתחילו לחלק לחנויות, עדיין היו גם מחלקים לבתים.

י.כ.-: היו חנויות משנת 30, כשכל חנות היתה לוקחת כ-2-3 לחמים, והיתה מחלקת רותם לרווקים – לכל אחד כחצי לחם. רוב הקליינטורה היתה, שהיו מובילים לבית, לא היו מוכרים כמויות גדולות.

ח.-: עד מתי?

י.כ.-: עד שנת 40 ומשהו, עד אחרי פרוץ מלחמת העולם השנייה.

בל.-: רגע, בן-יליד מתי היה?

י.א.-: הוא חילק לחנויות הרבה יותר מאוחר. אז כבר חילקו לחנויות.

י.כ.-: עד פרוץ המלחמה (מלחמת העולם השנייה) היינו מחלקים לחם בבתים. כלומר, עד פרוץ מלחמת העולם השנייה היינו עוברים מבית לבית ומחלקים לחם.

בת.-: אני לא זוכרת זאת (שהיו מחלקים לחם בבתים). חלב – כן הייתי מקבלת הביתה. אבל לחם?!

י.א.-: עד שנת 1939 היינו מחלקים לחם, כשאת רוב הלחם חילקנו בבתים.

ח.-: ואח"כ?

ע.-: הבריטים באו ורצו להוזיל את הלחם. הם טענו, שחלוקת הלחם היא דבר יקר מאוד, ובמקום להעלות את מחיר הלחם, הם אמרו לכל האופים, שכדי להוזיל את מחיר הלחם, יש לחלק לחם רק לחנויות. זה הוזיל את ההובלה, וע"י כך הוזל גם מחיר הלחם.

ח.-: זאת אומרת, אם בתקופת הבריטים, זה מוכרח להיות אחרי מלחמת העולם השנייה.

ע.-: בזמן מלחמת העולם השנייה.

ח.-: הבריטים ישבו כאן מראשית מלחמת העולם השנייה.

ע.-: "פול קונטרול" (פיקוח) היה כבר בזמן מלחמת העולם השנייה.

י.כ.-: ואז, התחילה ההקצבה לקמח, והחל הפיקוח על המזון.

ח.-: מכאן זזה נובע: מהקצבת הקמח ומהפיקוח על המזון.

י.א.-: בשנת 1939-40.

ע.-: מתחילת מלחמת העולם השנייה.

- י.כ.-: ואז הפסקנו לחלק ברעננה את הלחם בבתים, והתחלנו לחלק רק לחנויות. אך בגבעת-ח"ן וברמות-השבים המשכנו, עדיין, לחלק את הלחם לבתים.
- ח.-: הגלל המרחק.
- י.א.-: בגלל המרחק ובגלל פלנק (חיים פלנק)
- י.כ.-: היה חיים פלנק. זה היה שמו.
- ח.-: וגם בן-יליד עבד.
- י.כ.-: בן-יליד עבד וקירשנר עבד. זה היה יותר מאוחר. גם אני חילקתי לחם.
- ע.-: אח"כ, אנחנו עברנו לחלק גם למחנות- עולים לחם – למחנות עולים ברעננה, בבית-ליד, ובפרדס-חנה, איפה שהיו לסוכנות מחנות-עולים.
- ח.-: זה כבר נעשה במיכון ובמכוניות.
- י.כ.-: בשנת 1935/36 בא החשמל לרעננה. אז היה לנו מערבול חשמלי והסקה ע"י נפט וחשמל. כלומר, סולר וחשמל.
- ב.-: באשר לעשיית הלחם, שכחת להזכיר, שעשו הכל בידיים.
- י.א.-: כן, אמא עבדה בידיים: היא לשה הבצק, חתכה ושקלה.
- ח.-: אם אני מנסה לסכם את הסיפור הזה בכמה משפטים , אז: בתחילה, אתם עבדתם בצורה מאוד פשוטה, אשר היתה מקובלת באותה תקופה בארץ: ללא כל מיכון. הלישה נעשתה בידיים, חלוקה ושקילה נעשו בידיים, והיתה אפייה של כמות של כ- 200 לחמים ביום, שחולקו מבית לבית, לפי הצורך של כל אחת מהמשפחות.
- י.כ.-: כשאני באתי ארצה בשנת 1936, אז כבר היינו מוכרים כ-500 לחמים ליום.
- ח.-: והנה, אחרי תקופה מסויימת של חלוקת לחמים ועבודה קשה ביותר , שלמדו אותה תוך כדי העבודה, כי איש מהם לא עסק באפייה לפני- כן, הפכו את המאפייה למאפייה מודרנית , שוב, בהתאם לאותה תקופה.
- י.כ.-: יש לציין, שהשותף (אדמסקי) היה מקצועי.
- ח.-: כן, זה צויין, מלכתחילה, בהרצליה.
- ע.-: מתי הוא עזב להרצליה?
- י.כ.-: אדמסקי עזב להרצליה ב-1936/37, כשאני נכנסתי לעבודה במאפייה. כלומר, כשאדמסקי נטש את המאפייה, אני נכנסתי לעבוד במקומו.
- ח.-: ואז, כבר היו מכונות. כבר היה חשמל ברעננה, והיו מכונות יותר חדשות. גם לשו, וגם חילקו למנות, והכמות גדלה.
- י.כ.-: אך החלוקה והשקילה נעשו עדיין בידיים.
- י.א.-: כמעט עד סוף תקופת המאפייה אצלנו.
- י.כ.-: כן, כמעט עד שנת 1960. כלומר, זה נמשך כך (החלוקה והשקילה בידיים) עד שנת 1959, אם אני לא טועה.

- ח.-: ובראשית שנות ה-40, כשבא הפיקוח של המנדט הבריטי בתקופת המלחמה, הפסקתם לחלק לחם מבית לבית, וחילקתם (לחם או קמח) רק לחנויות. ברעננה המשכתם לחלק קמח עפ"י הקיצבה שקיבלו, ובגבעת-ח"ן וברמות-השבים המשכתם לחלק לחם מבית לבית. יחד עם זאת, הוספתם מכוניות, כדי להסיע לחם למחנות העולים.
- י.כ.-: לא, המכוניות נכנסו לתמונה רק ב-1948/49.
- ע.-: כן, בשלב מאוחר יותר.
- ח.-: אז איך העברתם את הלחם למחנות בבית-ליד?
- ע.-: ברעננה עם עגלות.
- ח.-: והם באו לקחת לבד?
- י.כ.-: לא. ב-1947 אנהנו חילקנו עם עגלה וסוס ברעננה.
- ח.-: בבית-ליד?
- י.כ.-: בבית-ליד היה לנו עובד.
- ע.-: בהתחלה היתה לנו משאית, כשנהג המשאית היה עובד הסוכנות, כאילו. נהג משאית זה היה בא, ולוקח את הלחם.
- ח.-: הוא (נהג המשאית) היה בא לקחת את הלחם.
- ע.-: אני נסעתי, פעם, כשהיתה תאונה.
- ח.-: אז, בכל זאת, צדקתי, שהיה לכם כבר אוטו.
- י.כ.-: ב-1948 כבר היה לנו אוטו. בסוף 1948 קנינו את האוטו הראשון.
- ח.-: עד מתי פעלה המאפייה הזאת (מאפיית-אנקר) עם כל המכונות של 36?
- י.כ.-: עד שנת 1955/56.
- ח.-: ואז החלפתם את המכונות?
- י.כ.-: אז שיפרנו את המכונות. נניח, הכלים: עשינו תנור, נפה חשמלית, תנור קרוסלה מסתובב. היו לנו שתי מכונות לישה יותר גדולות ומשוכללות.
- ח.-: היתה לכם אז כבר מכונת קליעה חשמלית לחלות?
- י.כ.-: כן, היתה לנו אז כבר מכונת קליעה לחלות, שעשתה גם לחמניות.
- ב.-: אך קלעו את החלות והלחמניות בידיים.
- ח.-: קלעו בידיים רק את הרצועות, אולי.
- עכשיו, אולי, כדאי לספר איך היו מביאים קמח מת"א. אתה ודאי זוכר זאת. ספר!
- י.א.-: עד כמה שאני זוכר, בהתחלה היו מביאים קמח עם עגלות וסוסים. ב-1929, בימים הראשונים בהם היינו מביאים קמח מת"א, זה היה קמח מיובא, אשר הגיע לנמל יפו, ומשם היו מביאים אותו לרעננה בעגלות וסוסים.
- י.כ.-: בנמל יפו היה יהודי בשם טרחנר. הוא היה הספק של הקמח למזרח התיכון. הוא היה יבואן.
- י.א.-: הוא היה מול קולנוע עדן. כלומר, גבל עם קולנוע עדן. ואנחנו, ממש, גרנו אצלו. דרך אגב, היו לנו גם בעיות של תשלום כספי עבור הקמח. היה מאוד קשה לאבא (שמואל אנקר) לאסוף את הכסף,

בבת אחת, בשביל משלוח קמח גדול, יחסית. אנחנו קיבלנו כל פעם קצת. אני זוכר, שיותר מאוחר, אוסטרובסקי היה נותן 15 לירות מראש (זה היה אז המון כסף), כדי שיוכל לשלם למשלוח של הקמח. במשך תקופה ארוכה אחרי זה, אני זוכר זאת (שאוסטרובסקי היה נותן לאבא כסף אז).

ע.-: אח"כ, אני זוכר, שהיו נותנים שטרות.

ח.-: גם שטרית?

י.א.-: כן, לטרחנר.

י.כ.-: טרחנר עוד לא היה לוקח אז שטרות. זה היה שטר ערבות.

ע.-: אצלנו הוא לקח שטרות, כי התושבים לא שילמו עבור הלחם.

י.א.-: בכל אופן, היו צריכים לעזור מבחינה כספית. הפרדסנים היו צריכים לשלם פעם בחצי שנה. חלקם, אכן, שילמו במועד (פעם בחצי שנה), חלקם לא שילמו כלל, וחלקם שילמו באיחור רב.

ע.-: כן, חלקם, אכן, לא שילמו בכלל.

י.א.-: היה מאוד קשה להשיג את הכסף למצרך העיקרי: הקמח.

ח.-: מאפייה משוכללת ביותר היתה בסוף שנות ה-50: משנת 56/57. כמה זמן עבדתם במאפייה המשוכללת הזאת, שהתקנתם בסוף שנות ה-50? כמה שנים עוד עבדתם בה?

בל.-: עד סוף חמיה.

י.א.-: בשנת 1960 מסרנו את המאפייה.

ח.-: למי?

ב.-: לעובדים שעבדו איתנו.

ח.-: מי היו אותם עובדים? תן לי שם אחד או שניים מהם!

ע.-: אלו היו ארבעה אנשים: יעקב גולדריט, אמסטר, יעקובוביץ' וזה מכפ"ס הגבוה, שעבד, אח"כ, במס הכנסה ובביטוח לאומי.

ח.-: כלומר, מכרתם את המאפייה לארבעה אנשים, והמאפייה המשיכה לפעול כמקום מושכר במשך שנים אחדות, עד שנת 70.

י.כ.-: כן, המאפייה המשיכה לפעול כמקום מושכר עד שנת 1970/71.

ח.-: בשנת 1970, כשבנו מסביב בתים, שהיו מטרד, אז הורדתם את המאפייה.

י.כ.-: אנחנו הפסקנו להפעיל אותה.

ח.-: האם נשארו לכם תמונות של המאפייה, או של האנשים בתוך המאפייה, בזמן העבודה?

בל.-: לא צילמנו אז.

ח.-: תתפלאי, צילמו גם אז לא מעט (תמונות של המאפייה, או תמונות של האנשים במאפייה בזמן עבודתם), אבל לכם אין תמונות.

ע.-: במאפייה עבדו כמעט ערומים לגמרי, כי היה חם מאוד, אז בשל כך התביישו להצטלם, היה חם מאוד.

- ח.-: נעבור לעניין אחר: התפתחות המשפחה. הרי, בינתיים, גדלתם, וכל אחד מכם בנה לעצמו משפחה. הראשונה בסדר הילדים במשפחת אנקר היא חנה. היות וחנה איננה עימנו, אז אולי מישהו מכם יספר לי, אם הוא זוכר, מתי חנה נישאה, ולמי היא נישאה? בבקשה!
- י.כ.-: היא נישאה בשנת 1935 לבן המושבה, בשם: מרדכי וינוקור.
- ע.-: כן. הם נישאו ב-13 או ב-14 באוגוסט 1935.
- ח.-: ואיפה הם גרו?
- י.כ.-: הם גרו ברעננה עד אמצע שנות ה-40, והוא (מרדכי) עבד, בזמנו, כחבר השרון המאוחד, ואז הם עברו לירושלים.
- ח.-: ועד היום הזה הם חיים בירושלים.
- י.כ.-: בהפסקות.
- ע.-: הם היו במצור בירושלים, ירדו אחרי-זה, ועלו בחזרה לירושלים.
- ח.-: כמה ילדים יש להם?
- י.כ.-: חמישה בנים.
- ח.-: וכמה נכדים?
- י.כ.-: חמישה נכדים.
- ח.-: השנייה בסדר הילדים במשפחת אנקר זאת בילהה. מתי נישאת?
- בל.-: בשנת 1939.
- ח.-: בילהה נישאה ליוסף כפרי, היושב עימנו כאן. דרך אגב, יש לכם קירבה משפחתית: אתם בני-דודים. ויש לכם שני ילדים: בת נאוה, ובן שמוליק. ולהם יש לכל אחד שלושה ילדים. כלומר, בסה"כ, יש לכם שישה נכדים.
- השלישי בסדר הילדים במשפחת אנקר הוא יוסף (אנקר). מתי נישאת?
- י.א.-: בתיה ואני נישאנו ב-1951. נולדו לנו שתי בנות: מירב ורינת. כיום, שתיהן נשואות, ויש לנו שתי נכדות מהן.
- ח.-: בתיה, יש לציין, גם היא תושבת רעננה.
- הקטן בילדי משפחת אנקר הוא עזרא. עזרא, מתי אתה נישאת?
- ע.-: אני נישאתי לדבורה לבית רוהר – שהיתה נכדתם של הרוהרים - ב-8 במרס 1949. דבורה היתה נכדה של הרוהרים, ממייסדי רעננה. אך, לצערינו, היא נפטרה ממחלה ממארת. באשר לילדים: נולדו לנו שני ילדים – דורון ומיכל.
- ח.-: וכמה נכדים יש לך?
- ע.-: לדורון יש בן ובת ולמיכל יש שתי בנות.
- ח.-: הגענו עד עכשיו, ויש לנו כבר תמונה של משפחת אנקר עד היום. קודם כל, אנצל זאת, כדי לברך אתכם, שיהיו לכם גם הרבה נינים, כי עד עכשיו, מדובר רק בנכדים.
- ע.-: טוב, אני לא יודע אם גמרנו את הנכדים.

ח.-: נעבור לסיפורים אישיים על דמויות וגם על אירועים או מקרים מיוחדים , שקרו ברעננה. אנא, ספרו לי סיפורים (על דמויות, על אירועים, או על מקרים מיוחדים ברעננה), הזכורים לכם היטב, או במידה ואינם זכורים לכם היטב , אז ספרו לי מה שאתם זוכרים על אותם אירועים או על אותן דמויות. ואולי, נתחיל בסיפורים על דמויות. ספרו לי על וילי זאב ברגמן!

בל.-: הוא היה רווק (לא היה נשוי), ואת כל חייו הוא הקדיש לילדים; ובעיקר, לילדי מכבי. הוא גם תרם הרבה מאוד עבודה, והרבה מאוד מכספו. והוא, בעצמו, חי בתנאים ירודים יותר, למרות שיכול היה לחיות בתנאים טובים יותר. אך את רוב מה שהיה לו, הוא מסר לילדי מכבי. על תרומותיו למכבי יש הרבה מה לספר: הוא ארגן רבות למכבייה וכל זה. ואנו נסענו והלכנו למכבייה באמצעות כספו. הוא גם הקים, בזמנו, בריכה למכבי, והתרחץ בה כל מי שיכל ורצה. וזה היה, אמנם, בתשלום, אך התשלום היה סימלי. היו גם אירועים לא מעטים בחגים, להם תרם מכספו. למכבי היה את חג החנוכה, ובו, באמת, עשה ברגמן הרבה: הוא הביא לילדים אמנים, וקיים אירועים מיוחדים. דרך אגב, בחג החנוכה, הילדים הוסיפו גם מכספם הם, אם יכלו, אך רוב הכסף היה מתרומתו של ברגמן.

ח.-: מי רוצה להוסיף על ברגמן?

בל.-: הוא היה מיוחד ביותר.

ח.-: בלהה, ספרי על בית-הספר!

בל.-: בהתחלה, ביה"ס לא היה מחולק לכיתות. המורה היחיד שהיה, היה המורה מגד. אנחנו ישבנו, ולמדנו שם, ממש, על ידו, בבית של פטרוז'ינסקי. אח"כ, בא המורה בר-טוב. דרך אגב, עד בואו של המורה בר-טוב לבי"ס, לא היו, בכלל, כיתות בבי"ס. אנחנו היינו, בסה"כ, שנים-עשר תלמידים בבי"ס, אז ישבנו כולנו ביחד: כיתה ב', כיתה ח', כיתה ג' וכיתה ד'. זה היה הכל. עם בואו של המורה ברטוב, אז ועדת-התרבות אישרה את קבלתו כמורה מן המניין בביה"ס. והוא החל ללמד, גם כן, בבי"ס. וכשברטוב החל לעבוד בביה"ס, אז חולקו התלמידים, באמת, לכיתות. כלומר, תחילה, עד שסיימתי כיתה ג', כולנו למדנו ביחד. אח"כ, כשהייתי בכיתה ד', אז ברטוב בא, והוא חילק אותנו לכיתות. ואז התחלנו ללמוד באופן מסודר, וקיבלנו תעודות ראשונות. ועוד יש לי מאז את התעודה, אפילו. אז התחילו ללמוד כמו שצריך. אבל תנאי הלימוד היו מאוד קשים. למדנו בבית-העם, שהיה בו גג לא מפח, אלא מרעפים. והציפורים והיונים היו נכנסות דרך הרעפים. יש לי סיפור מצחיק בנוגע לכך. ציפורה קנט, שהיתה אחת התלמידות, ישבה עם הלשון בחוץ, וציפור עברה מעליה, ועשתה לה על הלשון. וזו אמת.

ח.-: מכאן, אני מבינה, שאת מהמחזור הראשון של ביה"ס.

בל.-: לא, אני ממחזור שני.

ח.-: במחזור ראשון, נדמה לי, היו רק חמישה תלמידים.

בל.-: לא, אני מחזור שני.

ח.-: במחזור ראשון, נדמה לי, היו רק חמישה תלמידים.

בל-: אצלנו בכיתה אנחנו היינו תשעה תלמידים : אני (בלהה), אסתר שניאור , עכסה בת כלב, משה פלדמן, יצחק חשמלאי וישראל איבשיץ , שהוא כבר נפטר , והיו עוד שלושה , שאינני זוכרת את שמותיהם.

ח.-: אנחנו עוד נראה את התמונה , ובודאי, ניזכר ביתר האנשים . עכשיו, היכן המשכת ללמוד אחרי סיום ביה"ס העממי?

בל-: המשכתי ללמוד בת "א, הייתי בתיכון מסחרי , לשם נסענו כל יום הלוך וחזור . עכשיו, אני רוצה לציין, שלא סיפרנו לך על הנסיעות לת "א, בשנים הראשונות להגעתנו , בימי המאפיה, אז נסעו בעגלות ופרדות, בקושי אפשר היה להגיע . לביה"ס תיכון מסחר כבר נסעתי באוטובוס השרון המאוחד, דרך פתח-תקוה. זה היה קשה מאוד. זה לא היה תענוג.

ח.-: כמה זמן נמשכה הנסיעה?

בל-: לת"א, אני חושבת, נמשכה הנסיעה כשעה וחצי, לפחות, אם לא יותר.

ח.-: את זוכרת שם של אחד הנהגים מאותה תקופה?

בל-: ולדק מהרצליה , שמוליק דוידובסקי , אברמסקי – מאוחר יותר , זוברובסקי האח , היה אליק מהרצליה. אליק היה מהנהגים הראשונים.

ח.-: ואתה, יוסי (אנקר) - מה באשר ללימודיך בביה"ס?

י.א.-: אם נחזור לימי ביה"ס, אז, באמת, בשנים הראשונות למדנו, בדרך כלל, סביב שולחן אחד. כלומר, בשנים הראשונות ללימודיך בביה"ס, כולנו ישבנו סביב שולחן אחד . המחזור שלי כבר היה גדול יותר, יחסית. היו בו כ-15 תלמידים.

ח.-: איזה מחזור זה היה?

י.א.-: זה (המחזור שלי) היה מחזור ה'. מה שמציין את המחזור הזה, הוא: המורה ברטוב ז"ל היה המחנך שלנו מכיתה א' עד כיתה ח'. לא היה לנו מחנך אחר. הוא (ישעיהו ברטוב) חנך אותנו כל שנותינו בביה"ס העממי (כשמונה שנים: מכיתה א' עד כיתה ח'). בכיתות ה'-ו' כל 14 תלמידי הכיתה ישבו סביב שולחן אחד. בשנה האחרונה ללימודינו בבי"ס עממי (בכיתה ח') ישבנו כולנו (כל 14 תלמידי הכיתה) סביב שולחן פינג-פונג גדול בבית-התלמיד.

ח.-: אמרת: "בית התלמיד". איפה היה דבר כזה, בכלל?

י.א.-: בחצר ביה"ס הקימו צריף, ששימש בשלב מתקדם גם למשחקים . אז סביב שולחן הפינג-פונג אנו ישבנו ולמדנו. בשנים לפני-כן לא פעם היינו יוצאים החוצה בימי אביב נעימים. היתה בחוץ בריכה קטנה, שמסביבה היה מין מעקה כזה, אז כל מיני שיעורים – טבע, חקלאות, או גיאוגרפיה – היינו לומדים, כשהיינו יושבים בחוץ, על-יד הבריכה. עוד אירוע מעניין, שאני זוכר מילדות – עוד לפני-כן – זה על סטבינסקי. באותה תקופה, לא היה ברעננה שעון-מרכזי, לא היתה סירנה, ולא היה חשמל, כמוכח. ואז, הוא היה מכה בשעות קבועות - בעזרת מוט ברזל – על חלק גדול של צינור, שהיה תלוי על יד הבריכה, מופה גדולה של איזה עשרים צול. הוא היה מכה ב-7:00, ב-8:00, ב-12:00, וב-16:00. הוא היה מכה, חובט. זה היה השעון של קבלת השבת, ולפועלים, בעיקר, זה סימן את תחילת העבודה וסיומה.

- ח.-: אני זוכרת, שמכשיר זה שימש, אח"כ, כפעמון בביה"ס העממי.
- י.א.-: זה לא היה שעון, בכלל. אני לא הייתי קורא לזה שעון.
- ח.-: אתה זוכר איזה טיול, או משהו אחר, שעשיתם באותה תקופה?
- י.א.-: אחד הטיולים, שאני זוכר, הוא הטיול למבצר אנטיפטרוס. בטיול זה (למבצר אנטיפטרוס) חלק מהדרך הלכנו וחלק מהדרך נסענו למבצר אנטיפטרוס. בדרך בחזרה משם ארעה לי ת קלה, ואני נפלתי והתגלגלתי הרבה גלגולים, ושברתי את רוב השיניים. זה היה בכיתה ד' או ה'.
- ע.-: אני זוכר, שהוא הגיע הביתה.
- י.א.-: זכורות לי גם פגישות עם ילדי חירבת עזון – הכפר הערבי השכן, שלא פעם היינו באים אליהם, נתקלים בהם, ומבקרים אצלם. מה שעוד זכור לי מהשנים הראשונות ברעננה, הוא, שהיתה שוקת (באר) על-יד ביה"ס עממי (בי"ס מגד), והבדואים מכל הסביבה – גם משבט אבו-קישק – היו באים לקחת (מבאר זאת) מים, כדי להשקות את הצאן שלהם.
- בת.-: אנחנו עשינו פעם חשבון, כמה מחזורים יש? המשפחה (משפ' אנקר) איכלסה כמעט את כל המחזור השני (בי"ס עממי, דאז).
- ח.-: זאת אומרת, הייחוד של משפחת אנקר הוא, שכולכם – כל ילדי משפ' אנקר (חנה, בלהה, יוסף ועזרא) – נישאתם לבני רעננה. גם חנה, אחותכם הגדולה – הגרה כיום בירושלים – נישאה לרענני. אך מכיוון שהם עברו לירושלים (חנה ובעלה), אז נפסקה אצלם המסורת, וילדיהם כבר לא נישאו לרעננים. אך אצלכם – בלהה, יוסף, ועזרא – גם בדור השני של בני המשפחה (כלומר, גם אצל ילדיכם) יש כבר כמה מקרים של בני-משפחה שנישאו לרעננים. גם בתך (הבת של עזרא), גם בנכם וגם ביתכם נישאו לרעננים. ביתכם מרדה.
- בל.-: עכשיו, ברצוני להוסיף באשר לתקופת ביה"ס. אצל המורה מגד – המורה הראשון שלנו – לא היו כיתות מסודרות. וכולם היו ביחד. גם מעבר לשעות הלימודים, היינו באים אליו (למגד) הביתה, מנקים ומבשלים; וכשאשתו היתה חולה, הגשנו לה כל מה שצריך. אח"כ, כשבא המורה ברטוב לבי"ס, אז כבר חילקו אותנו לכיתות. כולנו אז למדנו יחד כבר בבית העם. מבנה זה של בית-העם היה מבנה עם גג רעפים, אני חושבת, וציפורים וכל מיני חיות אחרות היו מסתובבות (בכיתות דאז) בזמן השיעורים. העיקר, בין תלמידי הכיתה היתה לנו תלמידה אחת, שהיתה יושבת תמיד עם הלשון בחוץ, ופעם עברה ציפור מעליה, ועשתה לה (צרכים) בדיוק על הלשון; אז תארו לכם איזה צחוק היה בכיתה.
- ח.-: ואת סיימת איזה מחזור?
- בל.-: אני סיימתי מחזור שני.
- ח.-: כמה ילדים הייתם במחזור?
- בל.-: אנו היינו תשעה ילדים במחזור.
- ח.-: אני חושבת, שקטע זה יש לנו. עכשיו, ספרי לנו על דברים אחרים, שאת זוכרת. קודם ציינת, שלא היה אז שום דבר ברעננה. אז פרטי: מה לא היה אז במושב?

בל-: לא היה מים, לא היה חשמל, לא היתה תחבורה מסודרת, לא היה כביש, ולא היה גן או בי"ס מסודר. בהתחלה, זה היה הכל. כלומר, כל אחד לחוד וכולם ביחד חיו בין שמים לארץ. עכשיו, כשאנו חושבים על זה כיום - איך חיינו אז, ואיך ההורים עברו את כל הדברים המסובכים - ומסתכלים על רעננה כיום, אז, ממש, אי אפשר להאמין, איך השתנו פני המושבה.

ח-: איך עברתם את החורף?

בל-: אי-אפשר לתאר. כפי שסיפרתי לך, בחורף, כשאבא היה נוסע, הוא היה חוזר ממש רטוב, ממש חולה. ובקיץ, כשנסע אבא עם התוצרת שנסע, הוא הביא גבינה, במקום התוצרת שהיה צריך להביא. אלה היו התנאים אז: מתחת לכל רמה. וכיום, כשאנו חושבים על הזמנים ההם, אז, ממש, אי-אפשר לתאר את התנאים שהיו אז.

ח-: ומה באשר לביגוד? איזה ביגוד היה לכם?

בל-: היה לנו ביגוד פשוט ביותר. למיטב זכרוני, לחגיגי - כלומר, לשבת ולחג - לבשתי חולצה לבנה וחצאית כחולה כהה. אבל, ככה, לחיי היום-יום, לא היתה תלבושת מיוחדת: כל אחד לבש מה שהוא רוצה, והגדול בילדים היה מעביר בגדיו לקטן.

ע-: העברנו בגדים מאחד לשני.

בל-: הדברים הראשונים, שסיפרתי, היו על הלבג, פרסול, ועל שני האחים הלבג והורביץ. הם היו, ממש, משפחה בשבילנו: הם היו דואגים לנו ואנחנו נתנו להם. באשר לאוכל: אנחנו קיבלנו אותם אלינו, והם אכלו אצלנו. אצל כל אחד היה גם אוכל משותף. יותר מאוחר, היה כבר מטבח הפועלים, ואז כבר היה אוכל יותר מסודר.

ח-: את זוכרת, מי עבד במטבח הפועלים?

בל-: במטבח (הפועלים) עצמו אינני זוכרת מי עבד. אבל אני זוכרת את האמא של אסתר אפטייקר ואת האמא של אסתר רובינשטיין (שניאור). שתיהן (גב' שניאור וגב' אפטייקר) עזרו לנו הרבה מאוד, ומאידך, הן גם עבדו בשטחים רבים. לדוגמה, גב' שניאור עבדה, בין השאר, גם בטבק. ככה זה היה, עד שלאט, לאט התקדמנו.

י.כ.-: היא (גב' שניאור) היתה מוכרת צהרים, והיה לנגרמן.

ח-: אצל גב' פרלמוטר היתה גב' אש.

י.כ.-: בבית של שומן היה גונרייך.

ע-: הוא לא שילם עבור הלחם. כאשר אני למדתי בת"א, בתיכון, הלכנו לאכול אצלו. היתה לי רשימה, ואכלתי שנים, עד שזה כיסה את החוב של הלחם.

ח-: איפה היה גונרייך? באיזה רחוב?

י.כ.-: ברח' השוק, פינת רמב"ם.

ח-: היום זה: רח' רמב"ם 5. עכשיו, אני מבינה, שבמשך הזמן, גונרייך זה עבר לת"א, ופתח שם מסעדה (בת"א), לפי מה שעזרא ויוסף (כפרי) סיפרו לי קודם לכן.

ע-: הוא היה בשדרות רוטשילד.

ח-: עכשיו, עזרא, אתה רצית קודם לספר לנו על לידתך.

ע.-: הסיפור הוא כזה: בזמנו, לא היו בתי-חולים בשרון – לא בי"ח מאיר בכפ"ס, ולא בי"ח בלינסון בפ"ת. בית-חולים היחיד והקרוב ביותר, שהיה באזור, היה: בי"ח הדסה בת"א, בלפור מזא"ה. על כל פנים, לכל הנשים, שהיו צריכות אז ללדת, היו כמה אפשרויות. אפשרות אחת היתה: לנסוע בחודש האחרון להריון לת"א, לקחת שם חדר, ולחכות ללידה. ואכן, לא מעט נשים היו נוסעות לת"א (בחודש התשיעי להריון), לקחו שם חדר, והמתינו ללידה. אפשרות אחרת היתה: עם קבלת הציירים, להספיק להגיע עם עגלות לת"א, וללדת בהדסה; ואכן, לא מעט נשים נקטו גם בדרך זו. אך אימי אמרה, שהיא לא נוסעת לבי"ח, זה לא אומר לה דבר, והיא תלד רק בבית. וכך זה היה. אני נולדתי בבית, ושכנות, ששמעו את הצעקות של אמא, באו לעזור לאמא. אני יודע, שגב' קיסילר עזרה, גב' שומן עזרה, ואולי היו עוד מס' נשים, שעזרו לאמא בלידה. כידוע לי, עם מזמרה הן קיצצו לאמא את הפופיק. אומרים, שאולי בגלל זה, יש לי פופיק גדול. על כל פנים, אחרי שהוציאו אותי לאויר העולם, זרקו אותי לתוך בוקסה, וככה, עברתי את התקו פה. בוקסה זו שימשה לי כמיטה, כערסל וכעגלה, והשתמשו בה במקום כל הכלים החדשים, בהם משתמשים כיום לגידול תינוקות. דרך אגב, אמרו שנולדתי מאוד קטן, היות וגם לא שקלו אותי, כשנולדתי. גב' מולמן ז"ל סיפרה לי, שהסיכויים של לחיות היו ממש אפסיים. אני התלוצצתי איתה, שבגלל זה אני קובר את כולם, ואני אשאר עד סוף הדורות.

ח.-: רצינו לציין, שלמעשה, אתה (עזרא) הילד הראשון, שנולד וחי ברעננה, אחרי שבח, שנולד וטבע באסון ים.

עכשיו, יוסף רוצה לספר לנו על מאורעות 1929.

י.א.-: מה שזכור לי ממאורעות 1929, זה שבערבים היו מכניסים את כל הנשים והילדים, שהיו במושבה, ומטעמי ביטחון, הסיעו אותנו לכפר-מל"ל, שם לנו בתוך רפתות או לולים, שהיו עשויים מבטון, על גבי קש, שפיזרו על הריצפה. נוסף לכך, זכור לי, שבאחת השבתות אבא בא לבקר אותנו ברגל, מכיוון שהוא לא נהג אז לנסוע בשבת. לפי הסיפורים, אז הציוד שהיה לנשים ולמלוויהן, כשלקחו אותנו (הילדים) לכפר מל"ל, היה מקלות, בלבד. במושבה עצמה, באותם ימים, נשאר רק גברים, שלחלקם היה נשק ממש.

ח.-: כמה זמן נמשך העניין הזה?

י.א.-: זה נמשך מספר ימים או יותר, כשבאמצע גם היתה שבת (כלומר, זה לא נמשך יום אחד בלבד, אלא לפחות ימים אחדים, כבאמצע היתה שבת).

ע.-: אני זוכר גם אותו דבר את הנסיעה לכפר-מל"ל. הנסיעה נעשית היתה בלילה. הכניסו אותנו למכונת - אני זוכר את הפנסים בלילה חודרים, ככה, בחושך, והיו אומרים לנו: אנחנו נוסעים לכפר מל"ל. אני זוכר גם, שלפני הנסיעה, או בראשיתה, פיזרו קש, והשכיבו אותנו עליו (על הקש) לישון. זה מה שאני זוכר מהנסיעה לכפר-מל"ל. תמיד יש לי את זה בזיכרון.

י.א.-: נעבור לנושא אחר. אני נזכר בסטבינסקי. **באותה תקופה** לא היו שעונים ולא רדיו, והיו **מודיעים**

על השעות בצורה מיוחדת במינה. בקיצור, **סטבינסקי נהג להכות במוט ברזל על חלק של הצינור,** שהיה תלוי ליד הבריכה שליד בית-העם, **בשעות קבועות כל יום.** עד כמה שזכור לי, זה

היה ב- 7:00 וב- 8:00 בבוקר, ב-12:00 וב-13:00 בצהריים, וב-16:00 אחה"צ. זה היה מיועד, בעיקר, לפועלים, שיידעו מתי לצאת לעבודה ומתי לסיימה, ואולי, גם לתלמידים, שיידעו מתי ללכת לביה"ס.

ח.-: סיפרתם על השוקת.

י.א.-: כן, נכון. בשנים הראשונות שהיינו פה, בכיתה ד' או ה', זכור לי, שבדואים מהסביבה היו באים ליד ביה"ס, שם היתה שוקת, והיו משקים את הצאן, וגם לוקחים מים.

ח.-: אילו קשרים היו לכם עם הערבים בסביבה?

י.א.-: הקשרים עם הערבים בסביבה היו די טובים. אנחנו, כילדים, היינו נוהגים לבקר אותם (את ערביי הסביבה) מידי פעם - בעיקר בשבתות ובחגים - והיינו מתרועעים איתם.

ח.-: עם ערבים מאיזה כפר?

י.א.-: עם ערבים מהכפר השכן לנו מצפון, שנקרא: חירבת עזון. היו לנו קשרים די הדוקים עימם (עם ערביי חירבת-עזון). אך היו לנו גם קשרים עם ערבים, שגרו בקלקיליה, שהיו מביאים לנו תבואות וביצים, וניהלנו יחסי מסחר עימם. דרך אגב, אחרי מלחמת ששת הימים (מלחמת 1967), בשעת ביקור שלנו בקלקיליה, נפגשנו, באמת, עם אחד שזכר אותנו. שמו היה: מחמוד, והוא, ממש, זכר אותנו, והזכיר לנו את הקשרים שהיו לו עם ההורים.

ח.-: כלומר, הקשרים שהיו לו עם בני המשפחה שלכם.

ע.-: כן. אח"כ (אחרי פגישתנו עם ערבי זה בקלקיליה), הוא בא אליי הביתה, והוא זכר את כל בני המשפחה. הוא שאל: איפה יוסף, איפה הקטן השחור עזרא. בעת ביקורו, היו אצלי בבית כמה אורחים, והם התחילו לשאול בידיש: "מי זה הערבי הזה, שכל-כך מתחבק עמך ומתנשק עמך, שהביא לך צימוקים?" אז הוא (אותו ערבי) ענה להם בידיש, ואמר: "איך ווייס גוט יידיש, רעד נישט קיין יידיש" (אני יודע טוב יידיש, אך לא מדבר יידיש). וכך, בדיוק, היה. היו לנו עם ערבי זה יחסים מצויינים, והוא זכר את השנים לפני קום המדינה, בהן הביא למאפייני: ביצים, תבן וכל מיני דברים אחרים. חוץ מזה, אם, באמת, הזכרנו את חירבת-עזון, אז אנחנו לא היינו אז הרבה ילדים, אבל אנחנו תמיד הלכנו לעשות תחרות עימם (עם ערביי חירבת-עזון), ורצינו לראות, מי יפיל את מי, וזה שהופל (נפל) היה צריך לשלם מיל למפיל. אני - כיהודי - כשהייתי מתאבק עם איזי ערבי בגילי, אז מישהו אחר היה שם לו רגל, ותמיד הוא נפל, והיה חייב לשלם.

עכשיו, בכלל, אני טוען, שרעננה יצאה מקופחת מבחינת מלחמת העצמאות. זה מה שהתחלתי לספר. מי שיודע את ההסטוריה, המלחמה התחילה עם האנגלים, בגלל זה שהאמריקאים לא רצו לשלם מכס על התה. ברור, שבאו עם התה, והבריטים רצו את המכס. אז לקחו האמריקאים את התה, וזרקו אותו לים; ובנמל, מי שמבקר בבוסטון, רואה את זה וגם עושה את זה בספוק, בכדי לא לשתות תה ולא לשלם את המכס. אותו הדבר קרה ברעננה (עם הבריטים). ברעננה גידלו טבק. הבריטים רצו מכס מאנשי רעננה, כשזה הלך לייצור סיגריות. אז בשלב ראשוני, לקחו הבריטים מכס תמיד מהטבק שהיה יבש, אז החבר'ה היו המון מוציאים את זה מהטבק, לפני שהאנגלים שקלו אותו. אז הבריטים החליטו, שאת הטבק הם ישקלו, כשהם מכניסים אותו למחסן,

כדי שהיהודים לא ירמו אותם . בכל אופן, הראש היהודי עבד , ויום אחד , היות ולא רצינו לשלם מכס על הטבק , ולא יכולנו לזרוק זאת (את הטבק) לים, אז שרפנו את כל הטבק . כלומר, אנו, היהודים, עשינו מדורה, ושרפנו את כל הטבק שהיה ברעננה , ובעצם זה התחילה המלחמה נגד הכובש הבריטי: מלחמת הטבק.

ח.-: יש לציין, שזה הסיפור של עזרא, ויש לבדוק את מהימנותו.

ע.-: סיפור, שסיפרו לי עליי, הוא, שכשאנחנו, באמת, עברנו מרח' אחוזה-פינת רבוצקי לאחוזה מרכז, אני נעלמתי, וכמה משפחות, שהיו ברעננה, התחילו לחפש את הילד שנעלם (אותי: עזרא). זה היה בשנת 1929. העיקר, חיפשו אותי, ופשוט, חשבו, שנחטפתי ע"י בדואים. לא היה להם ברור, מה קרה לי. אבל אז, מישהו הציע ללכת חזרה לבית הישן (באחוזה-פינת רבוצקי) ובאמת, מצאו אותי ישן על ערמת הזיפזיף ליד הבית הישן (באחוזה-פינת רבוצקי). חזרתי לשורשים, הביתה.

ח.-: היית אז, בסה"כ, בן שלוש.

ע.-: כן. הלכתי את כל הדרך ברגל עד הבית הישן.

י.א.-: עוד זיכרון מהכשרת הקרקע לנטיעת הפרדס . האדמה היתה כולה חילפה וכל מיני עשבים שוטים . ועד כמה שזכור לי , היתה איזו מחרשה גדולה במיוחד , והיו עשרים או עשרה זוגות של סוסים , וכולם (כל הסוסים), במאמץ אחד , עזרו בעבודת חרישת האדמה . כלומר, עם מחרשה גדולה זו ובעזרת עשרה זוגות סוסים חרשו את השטח חריש ראשון.

ח.-: אתה זוכר מישהו מהחורשים? הם היו רעננים?

י.א.-: כן, הם היו רעננים. ונדמה לי, שביניהם היה ברילובסקי. יותר אני לא זוכר.

ח.-: שקולניק, ציפמן.

י.א.-: יכול להיות.

ע.-: באיזה שנה באו ציפמן?

בת.-: הם באו מוקדם. לא? הם באו ועזבו.

י.א.-: אני זוכר, ממש, את הקושי הגדול, שהיה בחרישת השדה הזה. נזקקו אז, ממש, לעשרות סוסים, כדי לחרוש בבת-אחת.

ח.-: זאת היתה מחרשה אחת גדולה, שעשרה זוגות סוסים הובילו אותה.

י.א.-: אחרי זה עבדו ב**בחר**. **בחר** זאת היתה הוצאת היבלית. בקיצור, היינו עובדים עם טוריה עד עומק של מטר אחד, אולי, והחבר'ה שם עבדו בכך, והיו עושים ביום, אולי, מטר אחד או שניים.

ח.-: יש לי תמונה, שהכינו את הפרדס של גולדפרב. בעצם, זה לא היה הפרדס שלו, אלא של גיסו. במקום, שהיום בית-העלמין החדש, בסביבה היא, ושם יש תמונה של כמה זוגות סוסים יוצאים לחריש.

י.א.-: אני זוכר, ממש, איך בבת-אחת, באותו רגע, כל הסוסים היו יוצאים לחרוש.

ח.-: מראה נפלא.

י.א.-: היו, ממש, עשרה זוגות סוסים בחרישה כזאת.

- ע.-: זכור לי עוד מעשה קונדס , שעשינו. כשכבר היה כביש ברעננה , היו תעלות מים , שהובילו את המים, שזרמו משני צידי הכביש . ופשוט, לכל בית היה גשר . ומאז, זכור לי , שהיינו מזיזים את הגשרים, שיעמדו על קצה התעלה על כמה אבנים נפרדות, ולא ירגישו בכך . אך אז, כשאנשים עלו כדי לעבור את הכביש, הגשר נפל, והם טבלו את עצמם בתעלה על הגרון . הם שכבו, פשוט, בתוך הבוץ, ואנחנו – כל החבר'ה – היינו יושבים מאחורי העצים ומחכים לראות את זה.
- ח.-: ברצוני, להסביר את התיאור : במרכז הדרך עבר כביש באחוז ה. בשני צידי הכביש היו תעלות בעומק של כ-70 מטר, בערך, ובתעלות האלו היו זורמים מי גשמים בצד אחד לרחוב הרצל, ובצד שני לתעלה שלפני רח' אחד-העם. היום התיעול של רעננה עובר, ממש, במקומות האלה.
- ע.-: כי אלה (רח' הרצל ורח' אחד-העם) היו המקומות הנמוכים של רעננה . ברח' הרצל זו היתה ממש קטסטרופה. אי-אפשר היה לעבור שם. זה היה ממש נורא.
- ח.-: נמצאת עימנו גם בתיה לבית גרינברג.
- בת.-: אנחנו ב-1935 הגענו לרעננה . כלומר, ב-1934 עלינו ארצה מפולין מקרקוב . ואפשר להגיד, שעשר שנים ההורים ישבו על המזוודות . אבי, בעצם, נרשם לעליה ארצה בשנת 1924. הוא היה קפיטליסט, ולא קיבל את הסרטיפיקט (לעליה ארצה). בעצם, בגיל 17 אבי עזב את הישיבה, ומאז, הוא היה פעיל מאוד בפועל הציוני.
- ח.-: פועלי ציון שמאל?
- בת.-: כן, בפולין הוא היה פעיל בפועלי ציון- שמאל, והוא חיכה לעלייה . בשנת 1934 קיבלנו את הסרטיפיקט (לעליה ארצה), ואז, ב-3 בנובמבר 1934, עלינו ארצה.
- ח.-: בת כמה את היית אז?
- בת.-: בת 10. בפולין אני למדתי במשך ארבע שנים בבית- ספר עברי, שהיה בי"ס פרטי של הקהילה . בית-ספר זה כלל: גן ילדים, בי"ס עממי, בי"ס תיכון ובי"ס מקצועי. בי"ס זה עומד עד עכשיו, כמו שהוא עמד אז.
- ח.-: ביקרת בו?
- בת.-: לא, אני לא הייתי בפולין, מאז שעליתי ארצה . אבל בן-דודי, אשר סיים את ביה "ס שם, ונשלח משם כתלמיד מצטיין לאוניברסיטה העברית בשנת 1936, ובלחץ של כמה שרירים לחצו על עיריית קרקוב, והם הציבו שם עכשיו שלט, שזה היה ביה "ס העברי הראשון בקרקוב, שם היתה המפלגה של הגסטפו בזמן המלחמה, וזה נשאר. כל העיר נשארה כמו שהיא בגלל המפקדה. כמובן, מהמשפחה לא נשאר אף אחד.
- ח.-: בואי נחזור ארצה אל המשפחה שלך. מה היה שם אביך, ואיפה הוא נולד?
- בת.-: שם אבי היה שלמה . הוא נולד ב-1890 בקרקוב. אמא נולדה, בערך, באותה תקופה, אך היא לא היתה מקרקוב.
- ח.-: מה היה שמה?
- בת.-: שם אימי היה צילה . העיקר, הם (ההורים) למדו שניהם עברית בחו"ל. אמי, בזמן מלחמת העולם הראשונה, כשהיתה עם הוריה בפראג, היא למדה על-ידי מורים פרטיים, וההשכלה היתה השכלה

גרמנית, בהשפעת האוסטרים. היא (אמא) היתה מבית מאוד מסורתי; קוריוז: היא הכירה את אבי, כשהם היו בני עשרים וכמה, אצל אחותה. אבל האב לא נתן בשום אופן את הרשות להתחתן, מכיוון שהוא היה "שיגף". אבי מרד ביהדות, אבל כשהוא ראה שזה נסחב ונסחב, והם כבר היו בני 27, אז הוא ויתר, והם (אמא ואבא) התחתנו. מה שהיה מאוד מצחיק בסיפור, ששמעתי, הוא שלפי הנוהג, שהיה מקובל אז, החתן היה מתחתן עם שטריימל. אז אבא אמר: "מצטער, מצטער, קרקס מהיהדות אני לא עושה. אז ההורים התחתנו, ואז, לאחר שנישאו, חיו ההורים כמה שנים בוינה. אני הייתי אמורה להיוולד כבר בארץ, אך הם לא הצליחו להגיע ארצה עד מועד לידתי.

ח.-: והיכן את נולדת?

בת.-: אני נולדתי בקרקוב, ועלינו ארצה. לפני שעלינו, זו היתה תקופה, שהרבה (ציונים, שעלו ארצה) חזרו מכאן. ביניהם, חזרו גם כמה חברים של אבי מ "פועלי ציון", ואמרו לו: "אני בא עם אקדח! אם אתה לוקח את המשפחה ש לך לשם, זה טירוף!" אז אבא ענה להם: "זה טירוף שיושב אצלי הרבה שנים!"

ח.-: היה לאביך כבר מקצוע באותם ימים?

ב.-: כן. אבי היה מנהל-חשבונות. אך המקצוע, שהוא עסק בו אז, היה: ייבוא תכשיטי כסף. כלומר, הוא חי באוסטריה, ועבד בענייני מסחר של כלי כסף וזהב.

אימי מאוד התנגדה לעלייה ארצה. היא היתה מאוד קשורה למשפחתה, והיא לא רצתה לעלות. אבל אחרי שהיא ראתה, שאין לה ברירה, אז כחצי שנה, בעצם, לפני שהיתה צריכה להתבצע העלייה, היא נסעה לוינה, ולמדה מקצוע. זה, באמת, מה שהציל אותנו כאן.

ח.-: מה היה המקצוע שהיא (אמך) למדה?

בת.-: המקצוע שהיא למדה היה: תפירת חזיות וחגורות בטן. דרך אגב, אח"כ, כשעלינו ארצה, זה היה מקצוע מאוד מבוקש כאן. היו לה קליינטים מירושלים, אפילו. ואז עלינו ארצה. וכשעלינו, ההסכם היה שבשביל כל מילה בפולנית שמדברים, בבית משלמים לקק'ל. ואז, ממש, התחילו לדבר אצלנו בבית רק עברית.

ח.-: עכשיו, הגעתם ארצה! למה באתם, דווקא, לרעננה?

בת.-: פשוט מאוד! תחילה, כשהגענו ארצה, אנחנו הגענו לת "א, ושם (בת"א) היו ידידים של ההורים שלנו. אז גרנו אצלם (אצל ידידי ההורים) בחדר בדירתם (של ידידי ההורים) במשך כחצי שנה. יחד עם זאת, היו לנו גם קרובים בגבעת-ח"ן (משפחת שרף). אב המשפחה שם היה בן-דוד של אימי. ומאז, יש לנו הרבה מאוד תמונות, מהתקופה בה באנו לבקר את קרוביה של אימי. העיקר, המקום מצא מאוד חן בעיני ההורים (רעננה וגבעת-ח"ן), ואז אבא קנה מגרש ברח' הרצל, ועברנו לרעננה. תחילה, גרנו בדירה אצל משפחת סטבינסקי, אז ההורים שילמו שכר-דירה עבור שני חדרים מאוד גדולים. שכר-הדירה אז - עבור שני החדרים ששכרנו אצל סטבינסקי - היה: ארבע לירות לחודש. ואבא שלי הרויח אז - בעבודתו בצרכניה - בסה"כ, שש לירות לחודש. ואז, אני זוכרת, שהיו משכירים חדר אחד. העיקר, יעקב וקסמן ואלה - אמא של דליה - עם חברה גרו כאן. זה לא כל-כך ברור לי. טוב, זה לא משנה. אני אספר משהו על אבא; כשהגענו ארצה, מייד חיכו

לאבא מוועד-הפועל של ההסתדרות, והיתה לו שם משרה מוזמנת. אצלנו בבית, בקרקוב, היתה לי גם תמונה של ארלוזורוב לפני שהוא נרצח. כמה חודשים לפני שארלוזורוב נרצח הוא היה אצלנו. אבי היה מאוד פעיל. כאשר (אבי) הגיע ארצה, הוא הלך לעבוד בועד הפועל של ההסתדרות. אחרי זמן קצר, חזר הביתה ואמר: "זו לא הציונות ולא העבודה שאני חושב." ואז עברנו לרעננה. באותה תקופה הצרכניה היתה על עברי פי פחת. היא היתה אז ברח' רמב"ם בפיינה שם. נחמן – אדם כזה נמוך וצולע - היה אז מנהל הצרכניה, והם היו צריכים משהו עם כסף, שיעזור. אז אבא השקיע את הכסף שלו, ועבד בתור מנהל חשבונות. את הכסף הוא לא ראה, אבל הוא עבד שם כמנהל החשבונות של הצרכניה עד שיצא לפנסיה.

ח.-: כלומר, הוא היה בתפקידו, משהו כמו: מנהל חשבונות של הקו-אופ של היום.

בת.-: כן. ואיך אומרים? הוא אכל קש. אבל תקופה ארוכה ברעננה לאבא לא היתה עבודה, ואמא היתה המפרנסת. אני עד היום זוכרת כמה זה היה מביש. הוא היה מבשל, והוא היה מסדר, ועשה את כל עבודות הבית, ואמא עבדה מ הבוקר עד הערב. אני הרגשתי שמשהו בו (באבא) נשבר, לא מפני שהוא היה צריך לעשות את העבודות האלו, עי גם בחו"ל, אמנם, היתה עוזרת, אבל ההרגשה הזאת שהוא לא היה יכול לפרנס את המשפחה הפריעה לו מאוד. אח"כ, זה הסתדר, ואז קנינו מגרש ברח' הרצל (ברעננה). אך אמא לא היתה מ וכנה בשום אופן לגור שם, משום שזה היה, ממש, מול פרלמוטר. ואז, ב-1935, כשבאנו לרעננה, אז אבא קנה את המגרש אצל ברזיליי, וב-1936 עברנו לגור כאן. זה היה בפרדס, וחשמל לא היה, ואמא לא יכלה בלי חשמל; אז חצי שנה גרנו פעם ראשונה בחיים עם מנורות נפט, כמו שאומרים: לוקס. קודם, לפני שעלינו ארצה, אנחנו גרנו בעיר גדולה יפהפיה. ואז, ברעננה, אני זוכרת, ששילמו הרבה כסף, והעבירו את החשמל מרח' ברנר אלינו. וב-1936 קיבלנו חשמל. פה היה לנו בית. אני זוכרת, שתכננו את הבית, ושפלדמן בנה אותו. זה היה בזמן המאורעות, אז הבלוקים היו מחו ל. אבל מה שמעניין הוא, שאת הבית ההוא, אני תכננתי, והייתי אז, בסה"כ, בת 11. מה שהיה: פלדמן הביא תכנון של בלוק כזה מרובע, אז אמרתי לו: "צריך אור!" אז שינינו את כל הזויות, אח"כ. היו שם (במגרש) הבדלי גבהים, כי המגרש היה מאוד בשיפוע. אז אמרתי: "בואו, נבנה מרתף!" ואני זוכרת, גם איך שהתווכחתי, למה לא עושים הסקה מרכזית.

ח.-: ספרי: מה את זוכרת על ביה"ס, כשבאת?

בת.-: לגבי ביה"ס: אני זוכרת, שלמדתי חצי שנה בביה"ס "תלפיות" בתל-אביב. גרנו בת"א ברח' הים וברח' הרב-קוק. שם (בת"א) אני לא כל-כך זוכרת את המקום, אבל כנראה, שזה לא היה רחוק מביה"ס. למדתי בבי"ס "תלפיות". זה היה בי"ס דתי, והיה שם מנהל, שעד היום אני זוכרת אותו כמישהו גבוה מאוד בקפוטה אפורה. הוא (המנהל) היה גבר מאוד מעניין, וכשעמדנו לעבור לרעננה, הוא נכנס לכיתה, עמד לפני כל הבנות (בכיתה), ואמר: "תדעו לכן, שהילדה הזאת עוברת למושבה הכי חשובה בארץ, זאת המושבה שאין בה עבודה ערבית".

ח.-: וכשבאת לרעננה, היתה לכם איזו בעיית קליטה במושבה?

בת.-: לא היתה כל בעיית קליטה בסביבה, כיוון שאני ידעתי עברית. כשהגעתי הנה, הייתי בסוף כיתה ה' איזה חודש ימים. כלומר, ב-1 ביוני הגענו לרעננה, וכעבור חודש, ב-1 ביולי, התחיל החופש הגדול. אז כשבאתי לרעננה, מנהל ביה"ס העממי היה: כהן, שאני זוכרת אותו. ואז, הכיתה שלנו למדה בבית-העם. אבל בצד היו כמה דלתות. אני לא זוכרת כל-כך הרבה מתקופת הגעתנו לרעננה, אך כשנכנסתי לביה"ס, נכנסתי לכיתה ה' עפ"י הגיל שלי, הייתי כחודש בכיתה ה', ואז, אחרי החופש הגדול נכנסתי לכיתה ו', ובכיתה ו' היו המון עולים אצלנו בכיתה. אני לא יודעת איך זה יצא, אבל לבנים לא נתנו להיכנס לכיתה של בני-גילם, אם הם לא ידעו עברית. ואז, באמת, אצלנו הבדלים בגילאי התלמידים בכיתה. לדוגמא: אחד הבנים, שהיה אצלנו בכיתה, היה בשלוש שנים מבוגר מעימנו. ודווקא זה עזר מאוד למבנה החברתי שלנו. אנחנו עד עכשיו בקשרים זה עם זה (כל תלמידי הכיתה), ומשך כל השנים - מאז תקופת ביה"ס ועד היום - הקשרים ביננו, ממש, חזקים וטובים. אז במשך זמן לימודי בני"ס עממי, עזב המנהל כוהן, ובמקומו בא המנהל זלטיין. היה אז בן-יעקב, סטימצקי. הוא היה מחנך שלנו. לפי דעתי, הוא היה מורה מצוין, ובאמת, לא היתה בעיה.

ח.-: מה אתם זוכרים על תנועות הנוער, על חיי החברה?

בת.-: אצלנו הכיתה ותנועת הנוער זה היה דבר אחד, מפני שהיו בודדים - אולי שניים או שלושה - שלא היו בתנועה. היתה בלהה סטרוזוס, שהיתה במכבי, ומרדיקס, שגם כן היתה במכבי. כלומר, כולם היו אז בתנועה, שהיתה מרכז העולם. כולם היו אז במחנות העולים. כן, רוב הכיתה היתה אז במחנות העולים. אני לא יודעת איך זה עכשיו, אבל אני יודע שבתקופה בין זה לבין זה כבר היתה ירידה בתמיכה בתנועות הנוער. אבל אז, תנועת הנוער היתה ממש נתיב חיים. וביה"ס, ממש, לא התנגד לכך.

ח.-: מה אתם עוד זוכרים על תנועות הנוער? היית גדול יותר?

י.א.-: לא, אנחנו היינו באותה קבוצה. הייתי, מה שנקרא: שנה מעליה.

ח.-: והכיתה שלכם?

י.א.-: גם כן בחלקה הגדול היתה כגוש במחנות העולים.

ח.-: ואתה היית במחנות העולים?

י.א.-: כן.

ח.-: ואתה, עזרא? באיזו תנועה אתה היית?

ע.-: אני הייתי במכבי, וגם בלהה היתה במכבי. באשר לחנה - אינני זוכר באיזו תנועה היא היתה. בכל אופן, חנה נישאה מוקדם מאוד, בגיל 17, וזה כבר לא עניין אותה. אצלנו, בעצם, היו תנועות גדולות מאוד בין התנועות (מחנות עולים ומכבי): אם היה במחנות עולים נשף או משפט - אז היו ימים של מוסא דאג - אז הייתי במחנות העולים: היו קטיגור, סניגור. היה שם יעקב ויגריזר, שהיה מרצה לנו במחנות עולים, היה שמחה גלילי. וכשהיתה מכביה, אז כל הכיתה עברה למכבי.

י.א.-: כלומר, אצלך בכיתה לא ראו ניגוד רעיוני גדול בין התנועות.

ע.-: מה שכן, אנחנו קיפחנו כאן את בניין בית העם, שלא הזכרנו אותו. זה היה בניין שיכולת להיוולד ולמות בו, ולקבל את כל השירותים של רעננה. שם היתה גם המרפאה. אח"כ, היה שם (בבית-העם) גן הילדים וביה"ס היה שם (בבית-העם), וגם החברה-קדישא היה לה משרד במרתף (של בית-העם) למטה. והמזכירות, הדואר ובית-הכנסת גם כן היו שם (בבית-העם). גם חתונות נערכו בבית-העם, ואפילו חתונתי התקיימה שם. אני זוכר, שהייתי קצת "שגץ". סיפרו לי זאת, אך אני לא זוכר זאת. אני זוכר, שהייתי ילד ביישן נורא, אבל כשהייתי מפריע לגננת, אז היא היתה מעבירה אותי לבמה, ושם למדו הכיתות היותר גדולות. ובביה"ס, כשהייתי מפריע בכיתה, אז ברטוב היה שם אותי מאחוריו, ואז הייתי מצחק את כל הכיתה. זה היה העונש. ברטוב היה אומר לי: "עמוד בפניה עד שהשיעור יסתיים!" ברור, שהשיעור הזה לא נגמר, מכיוון שהייתי חייב להיות תכף בחוץ. אחרת, הוא לא יכול היה ללמד, בכלל. הייתי עושה הצגות גדולות, וככה, כל פעילותי ברעננה - מלידתי ועד שהתבגרתי - היו בבית-העם.

ח.-: אתם זוכרים פעילויות בביה"ס, מחוץ למסגרת הלימודים הרגילה?

בת.-: כל החגיגות והחגים, לדוגמא: חגיגת הביכורים.

ע.-: היה אז השוק, והיינו מוכרים בבית-העם את הביכורים, ביצים, תפוחי-אדמה ועוד, למען הקרן הקיימת. וחגיגות הביכורים, לזיכרוני, היו עם סדין לבן.

בת.-: דווקא את פורים אני לא כל-כך זוכרת.

ח.-: יוסף (יוסף אנקר), זכור לך מבצע מסויים שקיימתם בביה"ס?

י.א.-: זכור לי מבצע מיוחד למען הקרן הקיימת, אחד מהם קשור לבית-המרחץ, שהיה סמוך מאוד לביה"ס. דומני, שזה היה יום שישי, הביאו משאית מליאת פחם-קוקוס כזה מיוחד להסקה שם. אנחנו, הבנים, התנדבנו ופרקנו את הפחם, וכל התמורה, שהיתה לירה, אם אינני טועה, הלכה לקק"ל. מבצע שני, שזכור לי, זה גיוס ליום קטיפה אפונה אצל בוזיק.

בת.-: אבל זה לא היה לקק"ל, אלא לנסיעה למחנה עבודה.

י.א.-: לא, אצלנו זה היה לקק"ל, עד כמה שזכור לי. אז כל הכיתה התגייסה לקטיפה האפונה, והתמורה הלכה, עד כמה שזכור לי, לקק"ל או למטרה ציבורית אחרת, לטובת התלמידים, הילדים עצמם.

ח.-: יפה. עכשיו, מה אתה זוכר מחגיגות ל"ג בעומר?

י.א.-: מה שאני זוכר, הוא: שחגיגת ל"ג בעומר, היתה מתחילה כחודשיים לפני ל"ג בעומר, ע"י כריתת עצים, ולא ע"י איסוף עצים. בקיצור, כחודשיים לפני ל"ג בעומר היינו כורתים עצים בחורשות הסמוכות, ודואגים לייבוש שלהם. וכאשר התקרב מועד החג (כשהתקרב ל"ג בעומר), היינו אוספים את העצים, ואז היינו מעמידים במרכז ביה"ס עץ גדול, ומסביבו היו בונים מתקן די גדול, אני חושב שבגובה של חמישה מטר, אולי, בצורת אוהל כזה. וזה היה מקיף את כל התלמידים.

ע.-: ואז, למעלה היתה תמונה של היטלר, וכשסללו את הכביש ברעננה, גנבנו גם כשתיים או שלוש חביות זפת, דחפנו אותן (את חביות הזפת) גם כן למדורה הזאת, והן (חביות הזפת) בערו כמה ימים. ומה שאני זוכר, זה שאני נשר פתי אז קשה מאוד, מפני שזרקו גם צמיגים ופנימיות של אוטומובילים.

ח.-: באיזו שנה זה היה?

י.א.-: בערך ב-1936.

ע.-: כל רעננה השתתפה בזה. היתה מדורה אחת עצומה ברעננה. עכשיו, הילדים, שהוציאו את הגומי, שרתח, סובבו אותו וזרקו אותו, ואני קיבלתי את זה על הפנים, נשארתי ללא גבות, והיו לי כוויות די-רציניות על כל הפנים. כלומר, סבלתי מזה.

ח.-: מי השתתף בחגיגה הזאת?

ע.-: כל רעננה – מגן הילדים ועד לתלמידי התיכון, ללא יוצא מהכלל.

י.א.-: היה בית-ספר אחד בודד ברעננה. אז כולם – כל התלמידים וכל ילדי הגן – היו משתתפים בכך.

ח.-: מה עשו ליד המדורה, חוץ מלהסתכל על האש?

י.א.-: אני לא זוכר, שהיתה פעילות רבה. שרו, בעיקר, והשתוללו סביב המדורה.

ע.-: פירקו כמה צריפים, והיו גם בעיות אחרות. אני לא רוצה להזכיר שמות, אך היו כאלה שרדפו אחריהם, היו גם בעיות ספורט, ואם לא, אלו היו מעשי קונדס.

י.א.-: אלה היו מעשי-פרחחות.

ע.-: לא לשם גניבה.

ח.-: מה אתם זוכרים על הביצה הגדולה?

י.א.-: היא זכורה כביצה גדולה, שהביאה אותנו לעשות גם מעשים טובים, שהיו כרוכים גם בלימוד. זו היתה תקופה, שלמדנו בה על שוכני העצים ועל כל מיני רפסודות שעשו, ואנחנו התחברנו כמה כיתות ביחד; כלומר, כיתה מעלינו (הכיתה של בני אוסטרובסקי), אנחנו, ואולי גם כיתה מתחתינו וגם אתם וגם התנועה. בנינו רפסודה ממשית מעצים. היו ביננו גם כמה תלמידים, או: חברים, שהיו יותר מנוסים, ובנינו ביחד דוברת, ששטה על פני המים בעזרת משוטים. ופה ושם, גם גלשו לתוך המים בביצה. כלומר, השמחה היתה רבה.

ח.-: איפה היתה הביצה הזאת?

י.א.-: קצת לפני גבעת-ח"ן.

ע.-: היו שם אקליפטוסים. הביצה היתה אחרי האקליפטוסים.

בת.-: זכור לי גם, שמהתנועה היינו הולכים לבי "ס מגד", שם היו ביצות ונרקיסים. ובשבתות היינו רוכבים באופניים כל תלמידי מגד למול שכונת נווה-נאמן (בבי"ס מגד).

י.א.-: לפני גשר הירקון?

בת.-: כן. יש שם בי"ח.

ח.-: אז היה מותר לקטוף פרחים?

בת.-: כן. אז היה מותר לקטוף פרחים. אז הרסנו את הפרחים. היו אז, בכלל, המון פרחים. ברח' ברנר כל המגרשים היו בנויים, וגרו בהם. אך רב השטח דאז היה מוצף פרחי שדה, והיינו קוטפים המון פרחים מכל מיני סוגים. היו כל מיני פרחים: היו פרחי שדה, כלניות, צבעונים ועוד.

ע.-: ברעננה לא היתה בריכת שחייה. אז אנו החלטנו לשחות בפרדסים של מצפה השרון, שאח"כ, היה שם קיבוץ: מצפה השרון. וזכורה לי שבת אחת, שכולנו – כל הח'רה – הורדנו את הבגדים

וקפצנו לשחות. אז פייבל ומשה גוי, ראו אותנו במים ואספו את כל הבגדים. ושכשיצאנו מהמים, הלכנו בתהלוכה גדולה, אז הם (פייבל ומשה גוי) אמרו לנו, שהם לא יתנו לנו את הבגדים, ושנלמד לקח. ואנחנו התביישנו, ולא היתה לנו ברירה. אז הלכנו בצעדה בר עננה לבתים, והבטחנו, שיותר לא נעשה את זה. היה עוד סיפור מעשה קונדס. אם הזכרנו את הפרדסים, אז היו הקרוניות, שהיו חוויה, בהן היינו נוסעים, בדר"כ, בשבת.

ב.ת.-: בשבת או ביום כיפור. יום כיפור זה היה היום, שלא צריך היה לחזור בו הביתה לארוחת צהרים. כלומר, ביום-כיפור היה חופש דרור, והיינו עושים בו את קטיף הקלמנטינות הראשון, היינו הולכים לפרדסים, מתרוצצים בבריכה, ונוסעים בקרוניות ואוכלים קלימנטינות.

ע.-: זה היה אז די- מסוכן כל הסיפור עם הקלימנטינות. זה היה למעלה בפרדס הירש ב- 160 (הסיפור עם הקרוניות). מה ששם קרה זה: הקרונית היתה בחוץ בית- האריזה היה סגור. זה אני לא יכול לשכוח. ישבנו כל החבר'ה, וניסינו כמה שיותר חבר'ה לעלות על הקרונית. התאוצה היתה עצומה, בגלל השיפוע הזה שהיה. על כל פנים, אי-אפשר היה לעצור.

ח.-: זה היה, בערך, באחווה 220/230.

ע.-: אז היתה בעיה, שאם, חס וחלילה, מישוהו נשאר לשבת בקרונית עם הרגליים קדימה, אז לא היה שום סיכוי, שיישאר בחיים. ואז, פשוט, קפצנו בזמן הנסיעה. וכל אחד נתקע בעץ בצדדים, והקרונית שברה את הכניסה, ודהרה בפנים, עד שנכנסה לתוך קיר עצום. ואז, ברור, אנחנו ברחנו. זאת היתה קרונית אחת. אבל היתה עוד קרונית של מדניקוב ברח' סולד, שם השיפוע לא היה כל- כך גדול, ושם היינו צריכים להיעזר בדחיפה. אבל זה היה אחד הקונדסים, שהיתה לנו רכבת ברעננה.

ח.-: אני, באמת, מודה לכם.

י.א.-: באמת, העלינו זכרונות, שקשורים גם להורים, שאינם, כמובן. זה היה מאוד מרגש ומאוד מוס יף, ויכול להיות, שהשארנו משהו לדורות הבאים. נקווה!

ח.-: בכל זאת, אני מניחה, שעוד תיזכרו בדברים נוספים. על כל פנים, רישמו לכם כל דבר, אל תסמכו על זכרונכם. ואתה, שנמצא בארה"ב, רשום כל מה שתיזכר בו, כשתגיע, ושלח לי זאת במכתב. אני בטוחה, שזה יביא לך המון שמחה.

תודה רבה,
ולהתראות.

